

quasi onmiddellijk beschikbaar dient te zijn, aangezien hij precies het aanspreekpunt zal zijn m.b.t. het reeds bestaande of het nog op te stellen plan.

Indien de ECI reeds overeenkomstig andere normen over een gelijkwaardige functionaris en beveiligingsplannen beschikt die onder toezicht staan van de overheid, dan kan ook daarmee aan de richtlijn worden voldaan. Een concreet voorbeeld hiervan van is de internationale code voor de beveiliging van schepen en havenfaciliteiten (ISPS-Code)³⁶, zoals geïmplementeerd door de wet van 5 februari 2007 betreffende de maritieme beveiliging³⁷.

Eveneens binnen het jaar na de aanmerking, dient per ECI een dreigingsanalyse te worden opgemaakt. In ons land zal dit geschieden door het Coördinatieorgaan voor de dreigingsanalyse (OCAD), dat daartoe door het Crisiscentrum zal worden gevat.

7. Ter afronding

“The terrorist attacks in Madrid and London in 2004 and 2005, the flooding in Central Europe in August 2002 and the drought of summer 2003 show how energy and transport infrastructure, and the services they provide, need to be protected from different threats, such as natural hazards, terrorists and criminals.” Met deze argumentatie bepleitte de Europese Commissie in 2007 de implementatie van de (toen nog toekomstige) EPCIP-richtlijn in de sectoren vervoer en energie³⁸. Vandaag is de richtlijn voor deze beide sectoren van kracht.

De bescherming van de kritieke infrastructuur is geen nieuw gegeven, in België noch elders in Europa. Overeenkomstig de principes van subsidiariteit en evenredigheid, gaat de richtlijn bovendien niet verder dan een aantal minimale

voorschriften en procedures. Niettemin kunnen de Europese programma's³⁹ bijdragen tot een inhoudelijke verdieping en actualisering ook in België en het samenwerken tussen alle partijen, zowel publiek, privaat, nationaal als internationaal.

Piet Pieters*

NODALE POLITIE IN NEDERLAND. EEN TUSSEN- STAND VAN ZAKEN

Inleiding

In 2005 publiceerde de Raad van Hoofdd commissarissen een nieuw visiedocument voor de Nederlandse politie met als titel 'Politie in Ontwikkeling'. Decennialang was de strategische koers van de politie bepaald door het rapport *Politie in Verandering* uit 1997 waarin de vernieuwing van de politie vooral werd gekoppeld aan een gebiedsgerichte oriëntatie. Door zich meer op het reilen en zeilen in de wijk te concentreren werd getracht de maatschappelijke integratie van de politie te verbeteren. Nu was de politie volgens de hoofdd commissarissen echter toe aan een herpositionering. De samenleving was drastisch veranderd; ontgrenzing, een grotere mobiliteit en anonimiteit zijn typische kenmerken van de moderne samenleving die zich geleidelijk ontwikkelt tot een netwerksamenleving, waarin stromen en knooppunten een belangrijke rol vervullen. Dit schept niet alleen kansen, maar ook bedreigingen die ook gevolgen hebben voor de organisatie van de politiefunctie in de netwerksamenleving.

In 'Politie in Ontwikkeling' worden tien richtingen voor vernieuwing aangegeven. Nieuw en spraakmakend was vooral de 'nodale oriëntatie' van de politie, waarbij de focus van de politie

³⁶ Verordening (EG) nr. 725/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 31 maart 2004 betreffende de verbetering van de beveiliging van schepen en havenfaciliteiten, *P.B. L.*, 29 april 2004, afl.129, p. 6–91.

³⁷ *B.S.*, 27 april 2007.

³⁸ Cfr. supra, voetnoot 22.

³⁹ Zie ook het Besluit van de Raad van 12 februari 2007 tot vaststelling van het specifieke programma “Terrorisme en andere aan veiligheid gerelateerde risico's: preventie, paraatheid en beheersing van de gevolgen” voor de periode 2007-2013, als onderdeel van het Algemene programma „Veiligheid en bescherming van de vrijheden” *P.B. L.*, 24 februari 2007, afl. 58, p. 3.

* Hoofdd commissaris van Politie, werkzaam bij het Crisiscentrum

zicht richt op de knooppunten van stromen van mensen, goederen, geld en informatie; dit als aanvulling op de traditionele gebiedsgerichtheid van de politie.

In deze bijdrage zetten we de belangrijkste kenmerken van de nodale oriëntatie op een rijtje (1). Daarna gaan we in op de strategische implicaties van dit concept voor de politie (2). Aansluitend volgt een kort overzicht van de huidige stand van zaken en besteden we aandacht aan de gevolgde implementatiestrategie (3). We sluiten af met een korte blik op de toekomst van de nodale oriëntatie (4).

1. Veronderstellingen

Wat zijn de belangrijkste veronderstellingen achter het concept van de nodale politie? Geïnspireerd door het werk van Castells (1996) wordt gesteld dat de dominante processen in onze hedendaagse samenleving steeds meer worden bepaald door stromen van mensen, goederen, geld en vooral informatie. Dit geldt ook voor als onwenselijke bestempelde processen zoals criminaliteit en terreur. Hierdoor ontstaat een stromenland waarin bepaalde fysieke locaties nog steeds een belangrijke ontmoetingsplaats zijn waar mensen wonen en werken. Maar deze leefruimte wordt in toenemende mate beïnvloed door het “stromenland”.

Meer controle in stromenland en op knooppunten

De veiligheid van plaatsen kan worden vergroot door meer controle in stromenland. De politie moet meer aandacht hebben voor stromen en de plaatsen waar deze stromen bij elkaar komen, de zogenaamde knooppunten (ook wel ‘nodes’ genoemd). De infrastructuur in al zijn gedaanten wordt daarmee het nieuwe aangrijpingspunt voor de politie. Dit omvat het wegennet, het vaarwater, de luchthavens, banken en communicatienetwerken. Mensen, goederen, geld en informatie verplaatsen zich immers van plaats tot plaats door gebruik te maken van de infrastructuur en genereren daarmee stromen. Daar waar deze stromen bij elkaar komen, ligt voor de politie interessante kansen om te interveniëren (Politie in Ontwikkeling, p.87). Allerlei nieuwe technologieën bieden daarvoor nieuwe controle-

mogelijkheden. Daarbij kan gedacht worden aan hightech toepassingen zoals catch-ken technieken, waarbij waarnemingen en registraties van personen en voertuigen worden vergeleken met uiteenlopende databases (bijvoorbeeld openstaande boetes, gestolen voertuigen, vermiste kentekenplaten, bekende verdachten).

Opheffen van anonimiteit

In operationele zin gaat het in de nodale oriëntatie om het toezicht houden op de infrastructuur en de stromen van mensen, goederen en geld die zich over deze infrastructuur verplaatsen. Daartoe controleert de politie op knooppunten van de netwerken (ringwegen rond steden, overslagpunten, havens, luchthavens) van uiteenlopende geografische schaal en van verschillende aard (stedelijk, interstedelijk, interstatelijk en virtueel). De controlefunctie is gericht op het opheffen van de anonimiteit en onzichtbaarheid en het identificeren van het ‘kwaad’ in de vorm van potentiële en actuele bedreigingen van de veiligheid. De controlefunctie is meer gericht op personen of groepen dan op delicten.

Veiligheid en privacy

Dit alles kan ingrijpende consequenties hebben voor de persoonlijke levenssfeer van burgers. De opstellers waren zich hiervan terdege bewust. Maar zij verwachtten dat de bevoegdheden in stromenland uitgebreider kunnen zijn dan in de leefomgeving, zonder dat de maatschappelijke legitimering van de politie wordt aangetast (Politie in Ontwikkeling, p. 86). De bevoegdheden op de infrastructuur zijn dan het wisselgeld in een ‘sociaal contract’, waarbij tegenover de toegenomen vrijheid van burger enkele andere, cruciale bevoegdheden staan. Aanwezigheid van de politie in stromenland voorkomt, aldus de opstellers, dat buitenproportioneel inbreuk wordt gemaakt op de persoonlijke levenssfeer, bijvoorbeeld met het oog op de bestrijding van terreur.

Lokale én nodale oriëntatie

Een focus op de nodale oriëntatie impliceert niet dat de lokale oriëntatie niet meer relevant is. Het gaat juist om de combinatie van beiden, die aanknopingspunten biedt voor de vraag waar een

probleem aan te pakken. Burgers spelen geen echte rol in stromenland. Op het snijvlak van plaatsen en stromen ligt de aansluiting bij de relevante gemeenschap, de burgers en hun leefomgeving (Van Dijk, 2008).

2. 'Strategische implicaties' voor de politie

Nieuwe technieken toepassen in bestaand repertoire

De nodale oriëntatie impliceert, binnen het bestaande repertoire van de politie, dat nieuwe technologieën worden toegepast, zoals catchen technieken, of RFI (Radio Frequency Identification), waarmee men mensen of goederen kan volgen met behulp van chips (Bakker, 2006). Ook de infrastructurele positie van Nederland als internationaal doorvoercentrum tot Europa (Schiphol, Rotterdamse haven), alsmede zijn centrale rol in internationale financiële netwerken zijn relevant voor een nodale aanpak.

Maar het gaat bij de nodale oriëntatie in beginsel om meer dan het verbeteren van traditioneel politiewerk met moderne technieken. Er zijn implicaties die aanzienlijke strategische aanpassingen vergen. We noemen de volgende:

Pro-actieve opsporingsstijl

Een verschuiving van delictgerichte naar een meer proactieve opsporing die gericht is op het ontanonimiseren van het gedrag dat zich beweegt binnen bepaalde stromen en binnen bepaalde knooppunten. Daarvoor is het opbouwen van een strategische informatiepositie noodzakelijk, gericht op het zoeken naar verbanden die risicovol zijn. Hiervoor moeten diverse informatiebronnen worden aangeboord en gekoppeld, zodat 'intelligence' ontstaat, bijvoorbeeld door middel van criminaliteitsanalyses en interventiescenario's waarbij gebruik wordt gemaakt van risicodefinities, risicoselectie en risico-interpretaties.

Het belang van 'intelligence' roept vragen op over de verhouding en soort van samenwerking met andere partijen, die zich met opsporing en met het verzamelen van 'intelligence' bezighouden. Daarmee raken we aan de noodzaak van samenwerking.

Samenwerken in netwerken

Binnen en rondom een knooppunt of stroom zijn veelal andere publieke en private organisaties aanwezig met uiteenlopende taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden op het terrein van inspectie, handhaving en opsporing. Kenmerkend voor knooppunten en stromen is dat zij meerdere 'eigenaren' hebben, met soms uiteenlopende belangen. Samenwerking andere publieke en private partijen is aldus gewenst. Tegelijkertijd beperkt deze samenwerking zich niet alleen tot het Nederlandse grondgebied. In een netwerksamenleving, die immers gekenmerkt wordt door landsgrensoverschrijdende productie-, dienstverlenings- en handelsstromen ten gevolge van de verregaande globalisering van economische, sociale en culturele verhoudingen, betekent de focus op knooppunten, infrastructuur en stromen per definitie dat ook een goede internationale samenwerking uiterst belangrijk is.

Informatievoorziening als instrument en als voorwaarde

Bij de organisatie van de informatievoorziening voor een nodale oriëntatie gaat het niet uitsluitend om goede applicaties. Applicaties, informatiestromen en allerlei basisvoorzieningen moeten in samenhang worden beschouwd. Het gaat om informatievoorziening in relatie tot de ontwikkeling van een politiebrede infrastructuur die tevens mogelijkheden biedt om effectiever en efficiënter gegevens uit te wisselen met andere partijen. Dat laatste is van belang vanwege de afstemming met informatiestrategieën die door andere actoren worden ontwikkeld op knooppunten en in stromen. Onder voorwaarden moeten kennis en informatie worden gedeeld en uitgewisseld op basis van onderkenning van wederzijdse afhankelijkheid en onderling vertrouwen.

Naar andere sturingsconcepties: veiligheid als governance

Een nodale oriëntatie impliceert voor de politie bij uitstek het accepteren van de idee dat de politie (slechts) één van de actoren is op het gebied van veiligheid en niet noodzakelijkerwijs de dominante actor. Een goede samenwerking,

gebaseerd op het onderkennen van wederzijdse afhankelijkheid en vertrouwen, is daarom één van de meest vitale factoren. Een adequate aanpak van veiligheid vereisen coproductie en van 'security governance', binnen veiligheidsnetwerken van publieke en private actoren. Wood en Shearing (2007) spreken van een brede tendens naar 'nodal security governance':

(...) "For us, the state is no longer the sole, or in some instances, even the principal, source of authority" (p. 34). (...) "Particularly public police organizations are aware that they must actively 'jockey' for position' if they wish to maintain a privileged place within this field" (p. 28).

De nodale oriëntatie vereist nieuwe arrangementen voor samenwerking en sturing.

Bezinning op kerntaken

De nodale oriëntatie dwingt tevens tot herbezinning op de kerntaken van de politie. De politie zal veel explicieter moeten nadenken over zijn rol en positie in bepaalde integrale handhaving-netwerken in en rondom bepaalde knooppunten. Per stroom, knooppunt of infrastructuur wordt de vraag relevant waar het primaat van de opsporing ligt en wat dit betekent voor de rol van de politie. Soms kan de politie de trekker of regisseur zijn van de nodale oriëntatie, terwijl zij in andere gevallen een bescheiden rol vervult.

Herbezinning op de maatschappelijke politiefunctie en de relatie met de burger in de netwerksamenleving

De nodale oriëntatie is een strategisch antwoord – in termen van aanpassing – op een aantal ontwikkelingen in de samenleving en in de criminaliteit. Een belangrijk uitgangspunt van 'Politie in Ontwikkeling' is dat de specifieke invulling van haar taakopdracht plaatsvindt in wisselwerking met bestuur en samenleving (Politie in Ontwikkeling p. 13). De gerichtheid op gezamenlijke problemen staat centraal, niet de uitvoering van (vooraf) afgebakende taken. Dat veronderstelt een gezamenlijke probleemdefinitie en probleemoplossing evenals coproductie met burgers en andere instellingen. Maar deze interactie

moet nog vorm krijgen. Op het niveau van stromen is het moeilijk verbindingen te leggen met de burgers. Dat is anders als het hun directe leefomgeving betreft.

Checks and balances

Twee onderwerpen zijn in dit verband relevant: de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de vraag naar wie de controleurs eigenlijk controleert. Het bieden van meer veiligheid in een bepaalde publieke ruimte (fysiek of virtueel) gaat onvermijdelijk gepaard met een bepaalde aantasting van de persoonlijke levenssfeer. De concentratie van informatiemacht die ontstaat wanneer bestanden aan elkaar worden gekoppeld en het gedrag van personen wordt gevolgd vereist een systeem van controle en verantwoording, van 'checks and balances' teneinde de kans op machtsmisbruik te voorkomen (Bekkers, 1998).

3. De nodale oriëntatie in de politiepraktijk

De idee van een nodale oriëntatie is door de politie omarmd, zij het niet altijd als gevolg van een bewuste keuze en als resultante van het visiedocument 'Politie in Ontwikkeling'. Er zijn binnen de politie praktijken tot ontwikkeling gebracht of projecten gestart die een sterke verwantschap vertonen met een nodale oriëntatie. Voorbeelden zijn de aanpak van hooligans rondom voetbalstadia of de aanpak van criminaliteit rond snelwegen, zoals plaatsvindt in de operaties 'ochtendgloren'. Ook bestaan er werksoorten die zich nadrukkelijk richten op opsporing en handhaving binnen verschillende soorten van infrastructuur zoals de verkeerspolitie van de KLPD of vormen van digitaal reageren (zie Bekkers, Van Sluis en Siep, 2006).

Doorwerking van Politie in Ontwikkeling

Van Bruul e.a. (2008) hebben voor hun afstuderen aan de School voor Politieleiderschap onderzoek gedaan naar de doorwerking van de nodale oriëntatie in de korpsen. Zij hebben zestien projecten gesignaleerd met een nodale oriëntatie. De meeste daarvan blijven beperkt tot "een technische benadering van het traditionele politiewerk" (p. 31), veelal het inzetten van ANPR-apparatuur op infrastructurele knooppunten. In de

beschrijvingen en in aanpak wordt doorgaans geen blijk gegeven van de bredere strategische implicaties op het gebied van opsporing, informatie, samenwerking, sturing en de relatie met burgers. Met andere woorden, het is niet gebruikt als 'trigger' voor een strategische herpositionering. De korpsen houden het liever 'klein'.

Daarbij krijgt de nodale oriëntatie zelden een operationele vertaling; het wordt gebruikt als een soort containerbegrip. Het blijft abstract en moeilijk te begrijpen en te gebruiken. Bovendien is, ondanks de oprichting van een stuurgroep Politie in Ontwikkeling en het creëren van een team voor de implementatie van de thema's uit Politie in Ontwikkeling met een vrijgestelde ambassadeur, er geen succesvolle, landelijk geregisseerde diffusiestrategie voor de realisatie van nodale oriëntatie van de grond is gekomen.

"De abstractheid van het begrip nodaal nodigt uit voor een creatieve invulling van deze nieuwe visie op de taak van de politie, maar in de praktijk is de openheid van het begrip een belemmering gebleken". (Van Bruul e.a., 2008, p. 114). (...) "Na 3 jaar lijkt de opwinding rondom de nodale oriëntatie te zijn weggezaakt. In de afgelopen periode is de winst onvoldoende naar voren gebracht en zijn de kansen niet herkend" (idem, p. 115).

Zij concluderen dat het concept bij de Nederlandse politie nog nauwelijks echt vorm en inhoud heeft gekregen. Dit gebeurt wel vaker bij de politie volgens Bob Hoogenboom op de lectoratenconferentie over nodale oriëntatie in 2006 te Zwolle. Nieuwe concepten hebben binnen de politie doorgaans een hoge omloopsnelheid. Maar ze worden vaak maar half ingevoerd en er blijven grote verschillen bestaan in de interpretatie en in de uitvoering.

4. De toekomst van de nodale oriëntatie

De ontwikkeling en de strategische doorwerking van de nodale oriëntatie lijken enigszins tot stilstand te zijn gekomen, na alle opwinding in de eerste fase na het verschijnen van Politie in Ontwikkeling.

De kracht van het concept van de nodale oriëntatie is dat het een strategisch perspectief biedt door bestaande praktijken en projecten te 're-framen' en nieuwe praktijken te 'framen'. Bestaande praktijken, die wellicht relatief geïsoleerd zijn ontstaan en waarin pioniers een belangrijke rol hebben gespeeld, kunnen nu worden onderbouwd vanuit een strategische visie.

De nodale oriëntatie heeft feitelijk een zekere verankering heeft gekregen binnen de politietraining, zij het in de vorm van "eilandinnovatie", als een verzameling van vooralsnog op zichzelf staande projecten. Het is een concept met veel potentie voor de politie. Daar bestaat onder betrokkenen eigenlijk wel consensus over. Het verdient een 'herkansing' en nieuwe agendering volgens van Bruul e.a. (2008) Zij pleiten voor een doordachte innovatiestrategie binnen de politie zodat landelijke implementatie wordt gefaciliteerd.

Eerder hebben wij aanbevolen dat de politie een doordacht leertraject uitzet en regie ontwikkelt over de diffusie en adoptie van de nodale oriëntatie, zodat gebruik kan worden gemaakt van leerervaringen die elders zijn ontwikkeld en zich best practices kunnen ontwikkelen. Voor de verder uitwerking van de nodale oriëntatie zou gebruik kunnen worden gemaakt van een experiment of een proeftuin. Voor een specifieke stroom of een specifiek knooppunt (of een combinatie van beiden) zou een nodale oriëntatie kunnen worden ontwikkeld, inclusief het ontwerpen van instrumenten. Vervolgens zou deze oriëntatie in een proeftuin uitgevoerd moeten worden om te kijken welke kritische factoren zich voordoen alsmede inzicht te krijgen in de wijze waarop leerervaringen worden opgedaan en hoe deze kunnen worden verspreid (Bekkers, Van Sluis en Siep, 2006).

Het is een te mooi concept om in de knoop te raken te midden van de grote stroom van andere – ook belangrijke – zaken.

Literatuur

- BAKKER, H.P.S. (2006) Politie in stromenland: over nodes en netwerken. In: *Het Tijdschrift voor de Politie*, nr. 10, oktober 2006, pp. 19-23
- BEKKERS, V., A. VAN SLUIS, P. SIEP (2006) *De nodale oriëntatie van de Nederlandse politie: over crimina-*

liteitsbestrijding in de netwerksamenleving. Bouwstenen voor een beleidstheorie. Erasmus Universiteit Rotterdam, Center for Public Innovation, P&W Verkenning

BRUUL, I. VAN, P. DAMKAT, W. VAN DIJK, W. FRENKEN en P. VAN HAASTEREN (2008) *Leiderschap als knooppunt. Een studie naar de rol van leiderschap in de diffusie van nodale oriëntatie binnen de Nederlandse politie.* Afstudeerscriptie School voor politieleiderschap, Warnsveld

CASTELLS, M., (1996), *The rise of the network society.* Cambridge: Blackwell.

DIJK, A. J. van (2008) *Ruimte voor de politiefunctie. De lokale en de nodale oriëntatie.* In: H. BOUTELLIER en R. VAN STEDEN (red.) *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving.* Boom Uitgevers, Den Haag.

Nodale Oriëntatie. In de knoop moet je zijn. Verslag lectoratenconferentie Nodale Oriëntatie 10 november 2006 te Zwolle.

Politie in ontwikkeling. Visie op de politiefunctie. Den Haag: Raad van Hoofddcommissarissen/ NPI (Welten, e.a.), 2005.

WOOD, J. and C. SHEARING (2007) *Imagining Security.* Willan Publishing. Devon, Portland.

Victor Bekkers en Arie van Sluis*

NABESCHOUWING BIJ DE TEKST 'NODALE ORIËNTATIE'

Dit artikel, van de hand van de professoren Bekkers en van Sluis geeft een zeer goed overzicht weer van de zogeheten "nodale politie" benadering in Nederland. Zij noemen dit een tussenstand, maar de inhoud doet vermoeden dat het eigenlijk een stand van zaken betreft.

Aanknopen bij hun blik op de toekomst is het opmerkelijk dat blijkaar de ontwikkeling en de strategische doorwerking van de nodale oriëntatie enigszins tot stilstand blijkt te zijn gekomen, na alle opwinding in de eerste fase na het verschijnen van Politie in Ontwikkeling.

Positief is dat de nodale oriëntatie feitelijk een zekere verankering heeft gekregen binnen de politiepraktijk, zij het in de vorm van "eilandinovatie", als een verzameling van vooralsnog op zichzelf staande projecten. Het is een concept niet alleen met veel potentie voor de politie, maar ook met nood aan een toekomstgericht en duurzame strategiebepaling voor en door de politie. Waar van Bruul e.a. (2008) pleiten voor een doordachte innovatiestrategie binnen de politie zodat landelijke implementatie wordt gefaciliteerd, wil ik bij het toekomstgericht benaderen van nodale politie toch een paar kanttekeningen plaatsen.

De eerst vraag die mij constant bezighoudt is de vraag hoever men met het "random" toepassen van de nodale strategie wel mag en moet gaan. Mijn voorkeur zou gaan naar het combineren van deze strategie met volgende principes:

- het vooral geografisch toespitsen op "hot spot lokaties en andere knooppunten";

- het combineren van nodale toepassingen met nieuwe methodes van profiling (bijvoorbeeld door het plaatsen van camera's op die wegen die - al dan niet tijdelijk gekende - toegangs- of uitvalswegen zijn voor rondtrekkende dadergroepen).

Dit zou de privacydruk op deze strategie verlichten en het mogelijk maken om de balans veiligheid/privacy toch enigszins meer in evenwicht te krijgen.

Maar mijn voornaamste zorg gaat eigenlijk naar de duurzaamheid van de nodale strategie zoals die nu wordt toegepast. Als men dan toch toekomstgericht denkt, stelt zich de vraag wat de impact is van technische ontwikkelingen die in de nabije toekomst realiteit worden.

Nu in de komende jaren vermelde RFID toepassingen internet ondersteund worden, zullen er voor de controle- en opsporingsdiensten nieuwe mogelijkheden ontstaan om vervoermiddelen en andere voorwerpen niet alleen te identificeren, maar ook op grotere afstanden te lokaliseren. 2012 wordt door technische specialisten als een jaar gezien waarin deze technologieën volop op de markt zullen beschikbaar zijn. Dan komt voor de politie het moment dat zal gekozen kunnen worden om de technische nodale toepassingen te combineren met of zelfs te compenseren

* Prof. Dr. V.J.J.M. Bekkers en dr. A. van Sluis zijn als respectievelijk hoogleraar en universitair docent verbonden aan de opleiding Bestuurskunde van de Erasmus Universiteit Rotterdam